

Er integrering av innvandrere mulig?

Menighetsarbeid i spenningen mellom segregering og assimilering

I: Norske folkekirkemenigheter og innvandrere

Introduksjon av tema

I denne artikkelen presenteres hovedfunn fra Olavstipend-arbeidet i 2008. Jeg foretok en empirisk undersøkelse om innvandreres (migranternes) plass og deltakelse i tre norske menigheter.

I alle norske kommuner bor det i dag mennesker fra ulike steder i verden. De har kommet som flyktninger, ved adopsjon, ekteskap eller som arbeidskraft. Innvandrerbefolkningen – personer med to utenlandskfødte foreldre – teller i dag 460.000 mennesker, 9,7 % av befolkningen. Av disse har 45 % norsk statsborgerskap.¹ De er kommet for å bli og de hører til her som ”nye nordmenn”. De er ”ferdig-vandret”. Ordet innvandrer blir i norsk dagligtale ofte synonymt med ”mørkhudet og muslim”. Det er imidlertid langt fra sannheten. Ettersom spørsmål om religiøs tilhørighet regnes som sensitive opplysninger, finnes det ingen nøyaktig statistikk. Man regner imidlertid med at ca. 40 % av innvandrerbefolkningen (ca. 250.000) kommer fra land med en overveiende kristen befolkning.² Disse risikerer å oppleve en dobbelt marginalisering fordi vi rett og slett ikke ser dem! Vi tar det for gitt at de ikke deler vår kristne tro. Dette utgjør en stor utfordring for alle kirker. Det handler både om vår kirkeforståelse og misjonsforståelse i møte med nye medlemmer i lokalsamfunnene. Det skilles ofte mellom ”vestlige” og ”fremmedkulturelle” innvandrere. Jeg har brukt Statistisk sentralbyrås definisjon av ”innvandrere” fordi kultur- og språk-forskjeller er en utfordring i all integrering som ikke er mindre i den kirkelige sammenhengen. Det er likevel en utfordring å holde fast ved denne definisjonen fordi folk flest tenker på ”innvandrere” som ”fremmedkulturelle”.

Hva er integrering – en modell

Integrering er blitt et politisk honnørord i mange sammenhenger. Vi har et ønske og et krav om at nye nordmenn skal integreres i det norske samfunn.³ Hvordan forholder menigheter i Den norske kirke seg til denne virkeligheten og utfordringene den skaper. Hvilke relasjoner finnes mellom menighetene og nye nordmenn? Med henvisning til John Berry beskriver Michael Herbst⁴ fire ulike prosesser mellom etablerte og nye medlemmer i et samfunn.

Kombinasjonen av å bli koplet sammen med noen som er helt annerledes og gi slipp på sin egen identitet, fører til **assimilering**. ”De er hjertelig velkomne til oss, og til å bli som oss.”

Kombinasjonen av å ikke bli koplet sammen med andre og å gi opp sin egen identitet fører til **marginalisering**. ”De holder seg for seg selv og lever helt på siden av lokalsamfunnet.”

Kombinasjonen av å ikke bli koplet sammen med andre, men å ta vare på sin egen identitet, fører til **segregering**. *"De er mest opptatt av å ta vare på sin egen kultur og er vanskelige å komme i kontakt med."*

Kombinasjonen av å bli koplet sammen med andre og ta vare på egen identitet, fører til **integrering**. *"De er hjertelig velkomne til oss og sammen må vi finne veien videre."* Ut fra dette, framkommer følgende modell:

Er det verdifullt å være knyttet til andre som er annerledes?	Er det verdifullt å ta vare på egen identitet?		
		<i>Ja</i>	<i>Nei</i>
	<i>Ja</i>	Integrering	Assimilering
	<i>Nei</i>	Segregering	Marginalisering

Integrering krever en dobbel bekreftelse: Den sier ja til å ta vare på sin egen identitet og å bli knyttet sammen med andre. Reell integrering krever noe av begge parter og det krever både dialog, respekt og gjensidig ansvarlighet. Stilt overfor disse ulike alternative prosesser har jeg ønsket å finne ut hva som preger møtet og samlivet mellom menigheter og migranter. Utvikler dette seg i retning assimilering, marginalisering, segregering eller integrasjon? Erfaringer fra Europa og USA tyder på at mange innvandrergupper velger å organisere seg i egne menigheter, altså en segregering. Min hypotese er at norske menigheters møte med innvandrere stort sett handler om assimilering. De er hjertelig velkomne, men vi er lite innstilt på å endre vårt eget for å tilpasse oss en flerkulturell virkelighet.

Kirkens holdning

Den norske kirke definerer seg selv som folkekirke – et fellesskap for alle bygd på dåpen og troen.⁵ Kirken er altså ikke et fellesskap basert på etnisk eller nasjonal eller språklig tilhørighet selv om navnet skulle tyde på det. Vi bekjenner troen på kirken som én, hellig og allmenn. De bibelske bildene som brukes for å belyse dette, er treet der alle kristne er greinene og Jesus er stammen eller kroppen der alle kristne er lemmene og Kristus er hodet.⁶ Samtidig som vi bekjenner oss til én, udelt kirke, er historien om det som skjedde den første pinsedag en fortelling om kontekstualisering og bruk av lokal kultur og språk for å formidle evangeliet.

I løpet av de siste åra har Kirkemøtet behandlet flere saker om integrering.⁷ Her legges det gode føringer for møtet mellom menigheter og innvandrere og det er samtidig en erkjennelse av at

"Dnk kunne gjort mer for å fremme integrering i egne menigheter og i samfunnet for øvrig. Den lokale menigheten med sine medlemmer utfordres derfor til å bidra i sterkere grad til integrering gjennom sine holdninger og handlinger."

Vedtaket fra Kirkemøtet i 2006 sier:

"Kirkemøtet ber lokalmenighetene om å være integrerende slik at innvandrere kan finne sin plass innenfor menigheten og bidra i gudstjenesteliv og andre aktiviteter, engasjere mennesker med ulik kulturbakgrunn i trosopplæringen, styrke det diakonale arbeidet på innvandringsfeltet og engasjere flere medarbeidere med innvandringsbakgrunn og utfordre innvandrere til å ta kirkelig utdanning."

Det legges her mange gode føringer for en god integrering i Den norske kirke med implikasjoner for både lokalt og nasjonalt nivå. Men i hvilken grad har lokalmenigheter tatt opp utfordringene eller har de redskaper og ressurser til å gjøre det?

Kirken bruker ofte diakonien som innfallsvinkel i møtet med nye mennesker som i utgangspunktet ikke har definert seg inn i fellesskapet. En informant sier:

”Mange har traumatiske historier, vi må begynne med det helt enkle. Det er ikke ok å begynne med å invitere til gudstjeneste, vi må begynne med å bygge tillit. Vi må være diakonale – vise kjærlighet, omsorg og respekt. Vi er alle like, vi har samme menneskeverd.”

Den nye diakoniplanen⁸ definerer diakoni som

”[k]irkens omsorgstjeneste. Den er evangeliet i handling og uttrykkes gjennom nestekjærlighet, inkluderende fellesskap, vern om skaperverket og kamp for rettferdighet.” Videre sies det at *”Globaliseringen utfordrer diakonien spesielt. Kulturelt og etnisk mangfold gjenspeiles i menighetens liv. Mennesker som lider angår oss, om de befinner seg i umiddelbar nærhet eller i andre land.”*

Det etniske mangfoldet knyttes her opp mot lidende mennesker, nye nordmenn blir ikke betraktet som aktive deltakere i menighetene. Når diakoni defineres som omsorgstjeneste, innebærer det en relasjon der ”jeg” hjelper ”deg”. Spørsmålet er derfor om diakoni som eneste innfallsvinkel, er nok til å skape integrering.

Relevante undersøkelser og erfaringsmateriale

Det er ikke gjort noe tilsvarende empirisk arbeid i Norge, men det er i løpet av det siste året levert to mastergradsoppgaver ved Det teologiske Menighetsfakultet om migrantmenigheter i Oslo.⁹ Fra andre land er det også primært gjort undersøkelser på migrantmenigheter eller grupper, ikke på etablerte kirkers og menigheters arbeid med integrering.

Erfaringene fra USA, Tyskland og Danmark viser at direkte integrering av første generasjons migranter er svært utfordrende og skjer i begrenset grad.¹⁰ Det etableres derfor et stort antall migrantmenigheter i alle disse landene og mye tyder på at særlig majoritetskirkene har store utfordringer i å forholde seg til denne nye situasjonen som gode og likeverdige samarbeidspartnere.

I vår egen kontekst har vi erfaring med migrantarbeid fra Norsk kirke i utlandet.¹¹ Vi bruker hvert år store ressurser både menneskelig og økonomisk på å være kirke for nordmenn som oppholder seg i kortere eller lengre perioder i utlandet. Og sjømannkirken er ikke bare kirke – den profilerer seg også som et ”hjem borte fra hjemmet”, et sted der folk møter kjente tradisjoner, kulturytringer, fellesskap, mat og gudstjenesteliv.

Gjennom arbeidet med utviklingen av samisk kirkeliv har Den norske kirke blitt bevisstgjort på nødvendigheten av trosuttrykk på morsmålet – ikke bare gjennom språk, men også kultur- og samværsformer, musikkuttrykk, etc.

Vi har altså anerkjent og utviklet trosfellesskap ut fra norsk og samisk språk og kultur. Hvordan forholder vi oss da til innvandrere som vil ha de samme behovene?

Problemstilling

I barnesangen heter det: *”Rød og gul og hvit og svart – er det samme har Han sagt”*. Men er det så enkelt? Eller er det tvert imot ganske vanskelig å motivere norske menigheter for endringsprosesser som gjør dem flerkulturelle? Og hvis menighetene fremstår som inkluderende, er det da en assimilasjon som foregår eller en reell integrering? Og ønsker innvandrere selv å knytte seg til våre menigheter eller velger de heller å beholde

opprinnelseslandets kristne kulturuttrykk og språk slik at vi får en kirkelig segregering? Eller er kristne innvandrere så usynlige og marginaliserte i vårt samfunn at de verken knytter seg til norske menigheter eller skaper egne fellesskap? Dette var spørsmål jeg ønsket å få mer kunnskap om etter å ha prøvd og feilet i eget menighetsarbeid.

II: Metoder og kilder

Intervjuer

Mitt arbeid har bestått i formaliserte intervjuer av 24 ansatte i tre ulike menigheter i Den norske kirke. Jeg spurte meg fram til aktuelle intervjuobjekter blant de ansatte i menighetene. Prester, diakoner, kirkeverger og kantorer var automatisk med. I tillegg ble en kirketjener, en barnehageansatt og flere ansatte i trosopplæring intervjuet. Noen av intervjuobjektene er innvandrere selv. Informantene ble bedt om å fortelle om menigheten og hvem som deltar i dens arbeid og om innvandrere i lokalsamfunn og menighet. Deretter fulgte spørsmål om kultur-møtet og språkbarrierer og om innvandrere blir medlemmer i Den norske kirke. Her framkom informasjon om både marginalisering og segregering av innvandrere i lokalsamfunnet. Spørsmålet om medlemskap skulle være en indikator på integrering og fullverdig deltakelse i menighetens liv.

Andre del av intervjuet besto av spørsmål relatert til en teologisk forståelse av innvandreres plass i menigheten, hvor høyt integreringsarbeidet verdsettes og prioriteres og om menigheten blir flerkulturell. Her framkom informasjon om henholdsvis assimilering og integrering i fellesskapet.

I utgangspunktet ønsket jeg også å gjøre formaliserte intervjuer med innvandrere i menighetene. Dette viste seg vanskelig å gjennomføre. Noe handlet om manglende felles språk og mange hadde en generell vegring mot å bli sitert. Jeg har derfor hatt uformelle samtaler uten samtalelogg med migranter i menighetene.

Deltakende observasjon og skriftlig materiell

Jeg har deltatt på gudstjenester og andre samlinger i menighetene og lest menighetsblad, årsmeldinger, nettsider og annet skriftlig materiell fra menighetene. Jeg har også hatt samtaler med innvandrere som har deltatt i ulike samvær i regi av menighetene. Mitt ønske var å finne menigheter som på en eller annen måte hadde rapportert om at de hadde et innvandrerarbeid eller var engasjert av temaet. Samtidig ønsket jeg å finne steder der ulike innvandrergrupper hver for seg er så små at det ikke gir mening å etablere egne etniske eller språklige grupper eller menigheter. Jeg søkte etter menigheter via Flyktningnettverket i Norges kristne råd og deres nettside med deling av erfaringer.¹² Jeg hadde også et ønske om å arbeide med ulike menighetstyper. Intervjuene varte ca. en time og ble gjort etter en oppsatt intervjuguide med 19 spørsmål om stedet og hvem som bor der, hvordan innvandrere deltar i menighetens liv, om misjons- og kirkeforståelse og om menighetene er flerkulturelle.

III Møte med tre menigheter

Presentasjon av menighetene

Menighetene Sørøy, Østøy og Nordøy ble valgt ut. Som navnene tilsier, ligger disse i ulike deler av landet og alle ligger langs kysten. Sørøy har et stort og aktivt menighetsfellesskap i tillegg til et aktivt organisasjonsliv og et stort engasjement for misjon. Østøy er en stor menighet med mange ansatte og stor aktivitet på mange områder. Det er lite organisasjonsliv. Nordøy er en typisk "folkekirkemenighet" med både samiske og kvenske tradisjoner. Alle menigheter har diakonstillinger og alle har eller har hatt flyktningmottak innenfor sine

grenser. Det viste seg også at alle menigheter har ansatte som hører inn under kategorien ”innvandrerbefolkning” – som flyktning, arbeidsinnvandrere eller via familiegjengenforening. Ingen av disse tilhørte opprinnelig en luthersk kirke. De ansatte som ikke er norskfødte ble intervjuet uten en fast mal. De fortalte sine historier mer fritt og ble spurt om gleder og utfordringer ved arbeidet og tilpasning til det norske arbeids- og menighetslivet. Kommunene der menighetene ligger har en innvandrerbefolkning fra *vestlige land* som ligger over landsgjennomsnittet på 2,3 %. Innvandrerbefolkningen fra *ikke-vestlige land* varierer fra ca. halvparten av landsgjennomsnittet på 6,6 % til ett prosentpoeng over gjennomsnittet.

Sørøy

I Sørøy har alle informantene en felles fortelling om oppstarten på det innvandrerarbeidet som nå drives. Det startet ved at to beboere på asylmottaket kom til kirken på en gudstjeneste i 1999. De ble møtt og mottatt på en slik måte at de kom tilbake og tok flere med seg. Diakonen var første kontaktpunkt. Diakonen så utfordringene og tok dette opp med presten som tok det videre i staben. Herfra startet en organisering av dette arbeidet som bare har vokst. Nå er mange frivillige og ansatte involvert på mange nivåer. Det arrangeres formiddagstreff, språkopplæring, klesinnsamling, leketorg for barn og aktiv integrering i gudstjeneste- og menighetsliv. Det er stor utskifting av beboere på mottaket og en informant sier: *”Ingenting gir seg selv. Vi må jobbe med å være aktive og invitere hele tida.”* En annen sier: *”Uten lekfolk og frivillige ville ikke dette gått.”* Flere peker på misjonsengasjementet i menigheten som viktig for møtet med nye landsmenn i menigheten. Her er det mange misjonærer som er vant til å møte folk med en annen kulturell og språklig bakgrunn og som ikke har så høye terskler for å ta kontakt. Den store utskifting av asylsøkere på grunn av avslag på søknad om opphold eller bosetting i andre kommuner, settes bare så vidt ord på som en utfordring i arbeidet. Det er videre en balansegang hvor dypt ansatte kan gå inn i enkeltsaker. Menigheten har stilt opp med mye hjelp og advokatkontakt i enkelttilfeller.

Drømmen er å få en integreringsdiakon i en deltidsstilling. Man tenker da å ansette en av flyktningene som har fått bosetting i menigheten og som har god kontakt inn i miljøet. De som oppleves som innvandrere i Sørøy, er beboere på mottaket og de som får bosetting herfra i menigheten.

Østøy

I Østøy er bildet et annet. En informant sier: *”Det er få innvandrere her. Det er hovedgreia. Dette er et hvitt samfunn, vi ser få innvandrere eller så er de veldig godt integrert.”* Og en annen sier: *”Det fins nok så mange innvandrere her – så mange at etniske nordmenn ikke vil tro det.”* Mellom disse to posisjonene er det flere som har dårlig samvittighet fordi det gjøres for lite for innvandrere og en sier: *”Hjelp! Er vi en helhvitt menighet?”* Da det var mottak i menigheten, drev diakon og prest et diakonalt arbeid. De fleste beboerne på denne tida var muslimer fra Kosovo. Det har også vært to kirkeasyl i menigheten som har engasjert enkeltansatte, men ikke menigheten som fellesskap. Det drives i dag et diakonalt arbeid for innvandrerkvinner i samarbeid med nabomenigheten. Menigheten driver også en åpen barnehage som er blitt en flerkulturell møteplass. Flere informanter nevner dette, men det gjøres ikke spesielt bruk av dette i menighetslivet for øvrig. Ellers møter menigheten innvandrere i forbindelse med bryllup og dåp der bare den ene parten er norsk. Flere peker på fremmedfrykt blant eldre og at mange ikke vet hvordan de skal te seg i møte med fremmede. En familie fra et asiatisk land dukket opp på en gudstjeneste for ti år siden. De har fortsatt å komme til gudstjenesten og flere peker på dette som et godt eksempel på integrering. Det spesielle er at flere informanter forteller om denne familien og hvordan de har blitt invitert hjem til dem. Men ingen forteller at de selv har tatt kontakt med den asiatiske familien og invitert dem hjem til seg.

Nordøy

Nordøy har opplevd flere ”bølger” av innvandring. Stedet har både en samisk og en kvensk tradisjon der mange eldre har en migrasjonshistorie og en opplevelse av norsk assimilasjonspolitikk. I møte med ny innvandring der nykommere får mye hjelp og støtte fra det offentlige, vekker dette såre og til dels bitre minner. Menigheten hadde på det meste 11 kirkeasylanter fra Europa. I mange år bodde det også en stor kontingent asiater her som arbeidet i fiskeindustrien. Da den ble lagt ned, flyttet de. Nå er det kommet en ny stor gruppe afrikanere. De etterspør kirken og setter sitt preg på både bybildet og kirkelivet.

Menigheten har drevet et arbeid for innvandrerkvinner i flere år. Det er imidlertid vanskelig å få med norske frivillige og kommunen har derfor blitt en mer aktiv samarbeidspartner. En informant sier: *”Det er kanskje en generell holdning om at kommunen har sagt ja til flyktninger – de får ordne opp. Det er ikke opp til oss å sørge for integrering.”*

Diakonen har mye kontakt inn i miljøet og det drives også en samtalegruppe for menn. Den store utskifting av innvandrergrupper er slitsomt å forholde seg til fordi man aldri vet hvor lenge de blir. Mange kristne innvandrere er katolikker eller pinsevenner og informanter beskriver hvordan de forsøker å legge til rette for katolske og ortodokse gudstjenester. Menigheten synes ikke å ha noen felles strategi for innvandrerarbeidet og prestene uttrykker at det er en stor utfordring i forhold til gudstjenestearbeidet.

Prioritering av innvandrerarbeid

Menighetene viser stor ulikhet i forhold til innvandrerarbeidet. I Sørøy er dette en felles sak for menigheten med en strategi og høy profil. Det er lite problematisert hvor lenge den høye profilen eventuelt skal fortsette, i hvilken grad dette er personavhengig, etc. I Østøy er det ingen felles bevissthet om innvandrerarbeid. For noen er dette helt ute av synsfeltet, mens andre lever et tverrkulturelt liv privat og ser innvandrere uten at dette institusjonaliseres inn i et menighetsliv. I Nordøy har menigheten en felles historie, men klarer i liten grad å forene kreftene i en felles strategi for hvordan dette arbeidet skal prioriteres og organiseres.

Felles for alle tre menigheter er at innvandringsarbeidet er lite synliggjort i årsmeldinger, menighetsblad og annen tilgjengelig informasjon. Et annet fellestrekk er også at ”innvandrere” stort sett defineres som mennesker fra den tredje verden og som regel er de asylsøkere/flyktninger. Det er liten refleksjon rundt arbeidsinnvandring, tokulturelle og eventuelt også toreligiøse ekteskap med mer.

I alle menighetene startet arbeidet ved at noen innvandrere tok kontakt. Forskjellene består i hvordan dette ble møtt og institusjonalisert i menighetslivet. Det er mye diakoni i det første møtet med innvandrere, men etter hvert blir gudstjenestedeltakelse og inkludering i menighetslivet viktige spørsmål. Her har Sørøy kommet lengst, mens Østøy knapt har startet.

Diakoni

I Sørøy og Nordøy har diakonene tatt opp innvandrerarbeidet som en tydelig del av sitt prioriterte arbeid. De har både individuelle kontakter og gruppekontakt. Utfordringene begge steder er å integrere arbeidet i menighetslivet for øvrig og få til en god integrering. Det ser ut til at jo nærmere man arbeider med dette feltet, jo større krav stiller man til hva integrering skal være. De som står på litt avstand ser folk med ulik bakgrunn i menigheten og opplever det som et fargerikt fellesskap. De som arbeider med feltet, ser at innvandrerne ofte sitter på bakerste benk, at de ikke bidrar med sitt og at de har liten kontakt med andre. I Sørøy er det et annet klima for å snakke om felles strategier i stab og menighetsråd enn i Nordøy der dette mer eller mindre synes å bli diakonenes arbeid. I Østøy er innvandrerarbeid klart definert innenfor diakonien selv om det ikke skjer noe aktivt arbeid i menigheten for tiden. Det skjer ingen aktiv kopling eller rekruttering til menigheten fra det arbeidet som drives i den åpne

barnehagen. Noen ansatte har individuelle møter med innvandrere, men dette omsettes ikke til et anliggende for menigheten.

Kirkerom og menighetslokaler

De fysiske forutsetningene er svært ulike i de tre menighetene. Sørøy har kirke og menighets-senter bygget sammen i sentrum av byen. Lokalene er svært attraktive og lett tilgjengelige for alle. I kirkesenteret er det også et lite kapell og senteret er åpent 12 timer hver dag. Østøy har tre kirker: en arbeidskirke, en middelalderkirke med menighetshus et stykke unna, og en gammel trekirke med menighetslokaler ved siden av. Bare arbeidskirken ligger sentralt. Nordøy har en tradisjonell kirke med menighetshus ved siden av. Kirken ligger i sentrum.

Av disse tre, er det åpenbart at Sørøy har de beste fysiske forutsetninger for å oppleves som en ”åpen” kirke. Her er det fysisk åpent hele dagen og det er ansatte på kontorene som er i samme senter. Nordøys menighetshus er kontorlokaler på dagen, her er ingen åpne lokaler det vil være naturlig å stikke innom uten å ha et ærend. I Østøy er det ofte aktiviteter på dagtid i arbeidskirken og det er også kontorer her. Det er også et lite kapell som er åpent for lys-tenning og stillhet. Sørøys kirke er lys og ser ut som en kirke, tydelig i bybildet. Kirkesenteret er åpent og lyst og oversiktig å komme inn i. Arbeidskirken i Østøy ligger litt tilbaketrukket med store trær og busker som skjuler kirken og den er mørk uten anvisninger om hvor man eventuelt skal henvende seg. Forskjell i fysisk utforming og tilrettelegging kan bety mye for om kirker og menigheter blir gode ”væresteder” for mennesker som i utgangspunktet opplever at alt i Norge er nytt og annerledes.

IV Tolkninger av og refleksjon over materialet

Språk- og kulturmøtet

Sørøy og Nordøy har noen ulike erfaringer. Informantene mener at det nok finnes folk som sier: *”Og nå som vi hadde det så kjekt”* – menigheten var kjent og kjær og så ble plutselig mange ting annerledes. Men de fleste opplever det som en god utfordring og som en berikelse. Informantene i Sørøy er mer samstemte om dette enn i Nordøy. Språk er alltid en utfordring, særlig der engelsk ikke er et felles språk. Språkopplæring tar tid og mye kommunikasjon må være nonverbal i starten.

Kulturmøtet er heller ikke problemfritt. Her er foreldre som gjerne vil at barna konfirmeres, men som ikke har oppfattet menighetens krav om deltakelse i konfirmanntidas program. Eller barn som er mer høyrøstede enn vi oppfatter som veloppdraget. Mange innvandrere kommer fra storfamiliekulturer der det er uvant at menn, kvinner og barn deltar på ulike aktiviteter. I norsk menighetsliv er vi vant til organiserte aktiviteter til faste tidspunkter. Vi tar imot de som kommer etter at vi har annonsert tilbudet. Så enkelt er det ofte ikke for innvandrere og en informant uttrykker dette slik: *”Vi er vant til at folk kommer til oss om de vil oss noe. Innvandrere må puffes litt mer på. Jeg sender dem sms og da kommer de.”*

I forhold til gudstjenestelivet, er det mange utfordringer knyttet til språk og kultur. Her er det forskjell på prestenes og andre ansattes svar. Mange ansatte skulle ønske at prestene våget å gjøre gudstjeneste mer åpne for ulike kulturuttrykk – både for å inkludere innvandrere bedre, men også fordi de tror at dette vil bli mer levende og attraktive gudstjenester for folk flest. Flere ansatte er frustrerte i forhold til prestene på dette punktet. En ansatt sier:

”Gudstjenester – jeg skjønner godt at de går i pinsemenigheten. Jeg har opplevd afrikansk gudstjeneste, det er en annen spiritualitet. Samholdet rundt troen oppleves sterkere – enheten. Det ville vært en rikdom for menigheten hvis afrikanerne hadde fått prege den mer. Flere hadde kommet til.”

En presteinformant uttaler:

”Vi fant ut at vi ikke kunne forandre vår gudstjeneste så veldig – vi kunne ikke bli afrikanske. Vi har ansvar for egen kultur. Det er ikke greit å agere afrikansk selv om det er fargerikt og happy.”

Mye tyder på at prester opplever det utfordrende å gjøre gudstjenestelivet mer ”fargerikt” eller inkluderende med hensyn til språk og stil, mens andre ansatte savner denne dimensjonen i gudstjenestene.

Kirke og misjonssyn: Hvem er denne menigheten til for og hva betyr misjon i menigheten?

Alle informantene er unisone i å si at menigheten er for alle. Ingen sier at menigheten er til for en aktiv kjerne eller lignende, man har et ønske om at kirken skal være for alle døpte og for alle som bor i lokalsamfunnet. Flere sier at menigheten ikke nødvendigvis oppleves slik fra utsiden, men ønsket om å være en åpen kirke er der hos alle. Alle synes også å være enige om at det viktigste menigheten gjør er å feire gudstjeneste. I tillegg nevnes barne- og ungdoms-arbeid/trosopplæringen og omsorgsfellesskapet. *”Aktiviteten er ikke det viktigste, men det å være noe – bistå i alvorlige faser av sorg og glede. I kirka skal alle føle at de er kommet til et ordentlig sted der de blir tatt på alvor.”* En annen sier: *”Jeg håper vi kan være et Kristus-nærvær for alle som bor her.”*

Misjon er et ord mange har et ambivalent forhold til, men som er et viktig begrep i forhold til relasjoner med nye nordmenn med ulikt religiøst ståsted. Spørsmålet som ble stilt var: *”Hva legger du i ordet ‘misjon’ her du arbeider?”* Her varierer svarene fra en forståelse av misjon som en aktivitet overfor ikkekristne i andre land til en forståelse av misjon som det daglige menighetsarbeidet i møte med mennesker som søker dåp, trosopplæring, etc. For noen handler misjon om å bekrefte tro og å gi folk tilhørighet til kirke og kristenliv. Andre uttrykker ønsket om at nye mennesker skal få et møte med Jesus gjennom menighetsarbeidet. For enkelte er frimodighet til å forkynne tro og omvendelse helt erstattet av respekten for andres tro og kultur mens en annen informant snakker om innvandrere som *”[m]isjon som kommer til oss”*. I en av menighetene er forskjellene i misjonsforståelse så store at det får konsekvenser for samarbeid om trosopplæring og gudstjenesteliv. En informant sier:

”Vi er inderlig forskjellige alle vi som jobber her. Vi har alle ytterpunktene teologisk. Av og til er det vanskelig å samarbeide. Det hadde vært veldig fint å få snakket ordentlig om det en gang. I barnearbeidet får jeg lov til å drive med mitt, det er greit så lenge de som er uenige ikke er veldig involvert. Det går greit med gudstjenestesamarbeidet. Jeg er sånn ”Jesus til barna” med jublende sanger. Ulikhetene handler om frelsessyn og form – noen opplever min form påtrengende – for nært – beklemmende.”

Innvandrere som er ansatte i menighetene representerer et mindre ambivalent forhold til ordet misjon – for dem er det en naturlig del av det å arbeide i kirken lokalt. En av dem uttrykker det slik: *”’My mission’ er Matt 28! Jeg har skjont at ‘misjon’ er et betent ord for mange nordmenn. I Den norske kirke er det lite snakk om kall og tjenester for alle kristne.”* Mitt materiale tyder på at forskjeller i teologisk ståsted kan være underkommunisert i et arbeidsfellesskap og at det kan gi seg utslag i ulik tilnærming til mange av de arbeidsoppgaver man i utgangspunktet skal arbeide sammen om.

Medlemskap

En måte å bli anerkjent som deltaker og likeverdig i menigheten, er å bli medlem. Derfor ble særlig prestene spurt om dette fordi det er de som kommer i kontakt med mennesker i forbindelse med vigsel og dåp der dette kan være et naturlig spørsmål å ta opp. Spørsmål om medlemskap som et ledd i integreringen er imidlertid ikke et tema i noen av menighetene. En sier:

"Dette tematiseres for all del ikke i forbindelse med dåp eller vigsel." En annen sier: "Noen blir døpt og blir dermed medlemmer. Ellers er dette ikke så viktig egentlig." En uttaler: "I forbindelse med dåp møter vi det veldig lite. De har jo sin religion og jeg er veldig tilbakeholden med å lirke de ut av sin religion. De er velkommen, men ser det ikke som min oppgave å hente dem ut av sitt ståsted. Jeg er ikke pågående for å få folk døpt."

Noen peker på at mange kristne innvandrere tilhører katolske eller ortodokse kirker eller andre protestantiske kirkesamfunn enn det lutherske. Noen er opptatt av å legge til rette for at de kan bli betjent av katolske prester eller av frikirker.

I Den norske kirke har vi ikke vært vant til å rekruttere medlemmer annet enn ved barnedåp. Vi opererer ikke med medlemsrekruttering eller velkomstbrosjyrer. Vi har heller ikke vært vant til å tenke at medlemskap gir rettigheter som kan være viktige å ha. Mange regner også med at de automatisk blir medlemmer i Den norske kirke når de kommer til Norge fordi dette er en statskirke. Dette kan være grunner til at spørsmål om medlemskap er ute av synsfeltet. Men hvis innvandrere kommer til menigheten og ønsker å delta i denne, vil de neppe føle seg velkommen og godt ivaretatt dersom de bare blir vist til pinsemenigheten eller får tilbud om katolsk prest. Et spørsmål om medlemskap vil også være et spørsmål om å bli akseptert og inkludert som en del av det fellesskapet de har oppsøkt.

Blir menigheten flerkulturell?

I Nord- og Sørøy var dette et relevant spørsmål og svarene varierer. Det ser ut til at jo mer man har arbeidet med innvandrere, jo mer ser man at det fortsatt er "de" og "vi", at de fortsatt ikke er aktive deltakere, medlemmer i menighetsrådet, osv. I Sørøy har de en aktiv strategi for integrering med oppfølging av de forskjellige som kommer innom.

"Måten det blir brukt på i gudstjenestene oppleves veldig meningsfylt. Det har fått så stort fokus at det ikke blir haleheng. Veien blir til mens vi går, balansegang hele veien så ikke noen føler seg skjøvet ut".

Prekendelen er sårbar fordi den alltid skjer på norsk. Noen peker på at det i større byer holdes gudstjenester på engelsk. I gudstjenestene brukes powerpoint som letter gudstjenestedeltakelsen fordi det er klart til enhver tid hva som synges eller leses. Dette øker brukervennligheten for så vel nordmenn som innvandrere. Misjonsengasjementet i Sørøy brukes for å forklare det store engasjementet fra lekfolket i menigheten. Kanskje opplever de at "misjon er kommet til dem" og at de her har fått en meningsfull oppgave i å ha kontakt med mennesker som trenger kontakt og støtte i dagligliv og kirkeliv.

Nordøy har ingen misjonstradisjon. Tvert imot har området blitt gjenstand for misjonsarbeid fra sør Norge og erfaringen til samer og kvener bidrar heller ikke til å øke endringsviljen overfor nykommere. Også her er det tydelig at det ennå ikke er skapt noe nytt "vi" av innvandrere og nordmenn i menigheten. Økt deltakelse blir nevnt som metode for å skape et flerkulturelt fellesskap. Her er gudstjenestene og prestene sentrale aktører for å skape fellesskap. En informant sier: *"Vi mangler en strategi for hva det er menigheten vil og så planlegge deretter."* Denne strategien synes å eksistere i Sørøy, men ikke i Nordøy.

I Østøy ble spørsmålet utformet annerledes: *"Hva ville skje dersom menighetsråd og stab bestemte at denne menigheten skulle bli flerkulturell?"* Reaksjonene var mangfoldige. Flere pekte på at Østøy er et konservativt sted der noen ville føle seg truet og slutte å komme hvis innvandrere ble mer synlige. Samtidig sier flere at dette ville være en utfordring som de trenger. *"Vanskelig fordi dette ikke er naturlig ute i folket, det er ikke mixed omgang blant folk. Å ha et fargerikt fellesskap ville være å jobbe mot kulturen og det er vanskelig i en menighet."* Flere nevner også at det er dype skillelinjer i menigheten som drar mye kraft ut av arbeidet. *"Menigheten inkluderer ikke hverandre – de er ikke åpne for andre"*. Samtidig er det en menighet med mye prosjektarbeid der folk jobber sammen på kryss og tvers og der de ville tatt denne utfordringen også. Noen sitter med en erfaring av at menighetsrådene ikke er i stand til å prioritere ned noe for å øke innsatsen på noe annet og tenker at det samme ville skjedd her. Man ville si ja takk uten å følge opp med aktiv handling.

Integrering og flerkulturelle fellesskap er ikke noe som er lett å oppnå. Selv i menigheter der det satses mye på dette arbeidet, opplever de å ha langt igjen og at det hele tiden er en balansegang mellom å ivareta innvandrere og den norske delen av menigheten. En flerkulturell menighet vil være en menighet der folk fra ulike kulturer sammen bidrar til å sette sitt preg på kirkelivet. Det handler om å gi og å motta. Menigheten med sterkt misjonsengasjement er kommet lengst, men det kan også være tilfældigheter i personsammensetning som har gitt arbeidet høy prioritet. Sørøy er også den menigheten som generelt sett synes å ha en felles strategi for satsing på flere områder og et nært samarbeid mellom menighetsråd og ansatte. Nye mål settes opp etter hvert og arbeidet følges planmessig.

En av de ansatte i Nordøy etterlyser en overordnet strategi som gjør at alle ansatte kan være trygge på at de er en del av et større fellesskap og en større strategi for prioritering av innvandringsarbeidet. Særlig etterspørres en strategi for mer aktiv gudstjenestedeltakelse – kanskje fra både nordmenn og innvandrere?

Det skjer mye forskjellig i Østøy menighet og det er et aktivt arbeid på mange felt. Lite tyder på at innvandringsarbeidet vil få høy prioritet fordi det per i dag er så lite synlig at det *"ikke trenger seg på"*. Den innvandrerkontakten menigheten har eller har hatt, skjer oftest på individplan. Deres bidrag og kompetanse blir ikke aktivt tatt inn i menighetsarbeidet.

Innvandreransattes erfaringer

Fire ansatte med annen enn norsk bakgrunn ble intervjuet. Av disse er én norsk statsborger. Tre kommer fra Europa/USA og én fra Afrika. De som kommer hit som arbeidsinnvandrere har en bevissthet om egen kompetanse og bakgrunn og et ønske om at den skal berike arbeidsfellesskapet. Det viser seg likevel å være store kulturforskjeller som ofte gir seg utslag i vanskelig kommunikasjon om hva som er målsettingen med for eksempel gudstjenestene og hvordan de skal legges opp. *"Vanskelig å komme som utlending – de sier jeg vil gjøre ting på min måte. Konstruktiv kritikk oppfattes sjeldent slik. Gode ideer selges bedre gjennom andre, norske ansatte."*

Den ansatte med afrikansk bakgrunn hadde i utgangspunktet en mer ydmyk tilnærming til arbeidet og ønsket å lære å tilpasse seg det norske samfunn og arbeidsliv.

"Den eneste forskjellen er at menigheten i Afrika har mer å delta i. I Afrika blir man mer grepet – rejoice and be happy. Alle afrikanske kirker er karismatiske; de synger og danser fordi de ønsker en god følelse. Det er fint her med kirkekaffe – sitte og prate som i Afrika. Selve gudstjenesten er lik, bare spirit og entusiasmen er ulik. Når vi synger med koret følger vi norsk regi. Blir vi bedt om å synge en sang, så synger vi en, eller to når vi blir bedt om det."

Mye tyder på at de innvandrersatte har mye godt å bidra med inn i menighetslivet. Følgende utsagn sier noe om det:

”Når koret synger her, klapper menigheten, de står opp, mange norske liker det. Koret har hatt a lot of impact here. Good.” ”Vi hadde en økumenisk gudstjeneste med koret med pinsevenner, katolikker og Frelsesarmeen. Det er det mest flerkulturelle vi har hatt. Folk ville ha mer av det samme. Det var mye arbeid. Ingen prest var med.”

Det er interessant å se at alle menighetene har flerkulturelle staber som skaper ulike spenninger. Kanskje har vi underkommunisert de utfordringer det medfører å komme fra andre land og tilpasse seg vårt arbeidsliv og kirkeliv. Det synes å være mer å hente på å lytte til hverandres erfaringer og kirkelige kultur som et bidrag og supplement til hvordan vi arbeider.

V: Refleksjoner etter undersøkelsen

Med utgangspunkt i funnene fra feltarbeidet og kristne migranternes erfaringer fra Europa og USA, vil jeg presentere følgende refleksjoner og utfordringer:

1. Innvandreres behov

Sørøy har et ønske om å få en egen integreringsdiakon, rekruttert fra innvandringsmiljøet. Menigheten ser at dette vil være hensiktsmessig for at innvandrere skal føle tilhørighet til og ta aktivt del i menighetslivet over tid. Erfaringer fra andre land tilsier at mange innvandrere ønsker å organisere seg i egne fellesskap. Å komme til et land der alt er fremmed er en krevende prosess. Å ha et religiøst fellesskap som er trygt og kjent, kan derfor være med på å gi innvandrere nødvendig sosial kapital som i sin tur kan bidra til bedre integrering. Vi er organisasjons-organisert og det vil ofte være enklere for oss å samarbeide med en organisert innvandrergruppe, enn å integrere innvandrere individuelt. Når innvandrere opptrer som gruppe blir det enklere å definere egne behov og ønsker, og det blir mulig å oppnå et likeverdig samarbeidsforhold og fellesskap. Denne mekanismen er den samme som vi anerkjenner i forhold til Norsk kirke i utlandet og samisk kirkeliv. Dette betyr at kirkelig segregering i en første fase kan føre til bedre integrering på sikt. I feltarbeidet møtte jeg bare førstegenerasjonsinnvandrere. Erfaringer fra andre land tyder på at andre generasjon har andre behov og møter andre utfordringer enn foreldrene i tros- og kulturmøtet. Der førstegenerasjonsinnvandrere trenger egne, trygge fellesskap, kommer andre generasjon i en ny stilling. De vokser opp her, får etter hvert norsk som førstespråk og integreres i skole og fritidsliv. Foreldrene ønsker at de skal oppdras i den samme tro som dem selv, men foreldrenes trosliv kan oppleves fremmed for barna. Derfor vil det være av stor betydning å ha et godt samarbeid med kristne innvandrere om trosopplæringen og den kristne traderingen slik at andre generasjon kan få den kristne oppdragelse foreldrene ønsker selv om de nå er kommet til et land med andre kristne tradisjoner enn de er vant til.

2. Ansattes betydning

Diakoner er viktige personer med mandat til å se og fange opp nye mennesker med ulike behov i menighetene. I både Nord- og Sørøy har diakonene vært sentrale personer for oppstarten av innvandrerarbeidet. I en første fase i Norge er særlig flyktninger og asylsøkere i en utsatt posisjon med mye usikkerhet og mange spørsmål om framtida og behov for samtalepartnere. Diakoner er gode hjelpere i denne fasen. Når mennesker får opphold i

landet, endrer behovene seg. Erfaringene fra Sørøy tilsier at mange da blir mer passive i forhold til menigheten. De er da mer opptatt av å være med i et likeverdig kristent fellesskap der de kan finne bekreftelse og gjenkjennelse.

Dersom innvandrere skal være likeverdige gudstjenestedeltakere og menighetsmedlemmer, er prestene viktige personer. Presten har ansvaret for gudstjenestene og de kan enten oppleves integrerende eller ekskluderende. Mange ansatte ønsker seg prester som våger litt mer flerkulturelt fellesskap i gudstjenestene og sier at dette vil være til glede og inspirasjon for hele menigheten.

Det er i dag ansatte i Den norske kirke fra mange land i verden. Dette synes å være et lite utnyttet potensial for utvikling av flerkulturalitet. Her er mennesker med mange slags erfaringer som kan benyttes til å utvikle vårt menighetsliv. I stedet tyder mye på at de bruker alle ressurser på tilpasning til norsk kirkeliv og erfaringer og ideer fra deres hjemland blir lite etterspurt. Samtidig gis det i dag lite tilbud om opplæring om norsk kirkeliv til ansatte som kommer hit fra andre land. Kommunikasjonen lokalt ville kunne bli lettere dersom ansatte både hadde fått informasjon om reglene i vårt arbeidsliv og om norsk kirkeliv.

3. Endringsvilje og -evne i kirken

Dersom integrering skal lykkes, er menighetene avhengige av å ha et samlet fokus på dette. Da må menighetsråd og andre beslutningstakere i kirken også være synlige og medansvarlige for strategier og målsettinger. Svært mye innvandringsarbeid skjer uten at det gjenspeiles i årsmeldinger, menighetsblad og nettsider. Erfaringene fra Sørøy tyder på at innvandringsarbeidet må ha høy prioritet i menigheten for å lykkes. Den norske kirke kan ikke legge ansvaret for integrasjonsarbeidet over på menighetene uten også å følge opp med nasjonal og regional satsing, prioritering og veiledning.

Hvis Den norske kirke skal bli en flerkulturell folkekirke for alle som bor her og ønsker å være med, vil det kreve endringsvilje og -evne i hele kirken. Ansatte og tillitsvalgte må "se" samme kontekst og ha en felles forståelse av teologi som kan bygge ned fordommer og skape gode fellesskap. I to av menighetene ser de ansatte samme kontekst, men de tolker utfordringene ulikt. I den tredje menigheten ser de ansatte helt ulike lokale kontekster og dermed også utfordringer. Mitt materiale tyder også på at det er et uavklart forhold mellom religionsdialog og misjon hos ansatte i menighetene. Dette har også betydning for måten innvandrere blir sett og mottatt.

Prosessen fra diakonalt arbeid til å integrere innvandrere som likeverdige deltakere i menighetslivet er lang og krever både omtanke og bevissthet. Vi fristes til å kalle assimilering for integrering slik tilfellet er med den asiatiske familien i Østøy. De kom til menigheten og tilpasset seg den. Målet med integrering må være at begge parter gir og får i et likeverdig møte.

4. Fargerike fellesskap

Dersom Den norske kirke skal være en likeverdig og god samarbeidspartner i integreringsarbeidet, trenger vi å være fleksible og lytte til hva innvandrergupper formidler som sine behov. Koret i Nordøy trenger kanskje et øvingslokale og den afrikanske delen av menigheten kan kanskje låne kirken på ettermiddagstid til egne møter? Noen vil ha behov for å leie rom for å etablere egen menighet. Andre ønsker et samarbeid om barne- og ungdomsarbeidet. Og noen vil ønske å bli fullverdige medlemmer i den lokale menigheten med de samme rettigheter og muligheter som alle andre. Er det mulig og ønskelig for oss å være så fleksible at vi kan innlemme innvandrermenigheter/-grupper i vår kirke? Det vil kreve et juridisk arbeid og det vil kreve nasjonal oppfølging over tid slik at endrede behov kan få nødvendig strukturell tilpasning. I Church of England

har de arbeidet mye med dette. Erkebiskop Rowan Williams har tatt til orde for en "mixed economy" i kirken der den geografiske inndelingen beholdes, men der nye behov som ikke dekkes av denne, kan bli dekket gjennom alternative strukturer.¹³

Det er en utfordring for kirken å se at assimilering og integrering er to forskjellige prosesser med to forskjellige mål. I en globalisert verden der "den fremmede" plutselig er en del av våre nabolag og arbeidsfellesskap, kreves det både evne og vilje til å gå inn i endringsprosesser for å skape nye "vi" i lokalsamfunn og menighet der både "gamle" og "nye" nordmenn utvikler menighetens og lokalsamfunnets liv i fellesskap. Dersom Den norske kirke fortsatt skal være en landsdekkende majoritetskirke og folkekirke, vil det være av stor betydning at den kommuniserer tydelig at den ønsker å være en kirke for alle uavhengig av opprinnelsessted, kultur, tradisjon eller språk. Kirken er i en startfase av integrasjonsarbeidet. Kirkens diakoni kan fange opp behov hos nye innvandrergrepper. Utfordringen blir å få til en integrasjon over tid som gjør oss til et fargerikt fellesskap der ulike tradisjoner og kulturer kan kjenne tilhørighet og fellesskap.

VI: Sammendrag

Artikkelen presenterer et Olavstipend-arbeid om integrering av innvandrere i norske menigheter. Det er foretatt et feltarbeid i tre menigheter i ulike deler av landet og erfaringer fra disse presenteres. Det var innvandrere som tok kontakt, diakoner er viktige i oppfølgingen og det er behov for et inkluderende gudstjenestefellesskap. Spørsmål om medlemskap i kirken er ikke et tema i menighetene og synet på misjonsutfordringene i møte med innvandrere varierer sterkt. Menighetene opplever selv at det er langt igjen til å bli flerkulturelle menigheter og at det er mange utfordringer i arbeidet som krever felles strategi for å lykkes.

Til slutt i artikkelen presenteres refleksjoner og utfordringer basert på undersøkelsen og litteratur om kristen migrasjon og integrering fra Europa og USA. Første generasjon har behov for fellesskap der eget språk og kultur ivaretas. Andre generasjon har behov for å få kristen tro "oversatt" til norsk. For å ivareta disse behovene må kirken stille opp som aktiv samtale- og samarbeidspartner i forhold til de behov kristne innvandrere har.

VII: Anvendt litteratur

- Austigard, Kari (2008): *Den spanskitalende gruppen i Salemkirken i Oslo*. Master i kristendomskunnskap, Det teologiske Menighetsfakultet.
- Bayes, Paul og Tim Sledge (2006): *Mission Shaped Parish, traditional Church in a Changing Context*. London: Church House Publishing.
- Cray, Graham et al. (2004): *Mission-shaped Church: Church Planting and Fresh Expressions of Church in a Changing Context*. London: Church House Publishing.
- Croft, Stephen (red.) (2008): *Mission Shaped Questions, Defining issues for todays Church*. London: Church Publishing House.
- Ebaug, Helen Rose og Janet Saltzmann Chafetz (2000a): *Religion and the New Immigrants – Continuities and Adaptations in Immigrant Congregations*. Lanham: Altamira Press.
- Eriksen, Thomas Hylland (red.) (2007): *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Thomas Hylland og Torunn Arntsen Sørheim (2007): *Kulturforskjeller i praksis – perspektiver på det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Foley, Michael W. og Dean R. Hoge (2007): *Religion and the New Immigrants – How Faith Communities Form Our Newest Citizens*. Oxford: Oxford University Press.
- Fuglerud, Øivind (red.) (2004): *Andre bilder av "de andre" – transnasjonale liv i Norge*. Oslo: Pax.
- Gullestad, Marianne (2002): *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, Eveline (2007): *En empirisk undersøkelse av Scandinavia Chinese Christian Church i Oslo*. Masteroppgave, Det teologiske Menighetsfakultet.

- Herbst, Michael (2008): "Immigrant Churches in Germany", foredrag holdt på møte i Research Consortium for Congregational Mission and the Social Sciences, University of Stellenbosch, Sør-Afrika, 25.-30. mars 2008.
- Jackson, Darrell og Alessia Passarelli (2008): *Mapping Migration, Mapping Churches' Responses: Europe Study*. Brussel: Churches Commission for Migrants in Europe.
- Kahl, Werner (2002): "A theological perspective: the common missionary vocation of mainline and migrant churches" i *International Review of Mission*, 91: 362, side 328-341.
- Kirkemøtet 2004: Uttalelse: Den norske kirkes identitet og oppdrag.
- Kirkemøtet 2005a: sak 5/05: En misjonerende kirke.
- Kirkemøtet 2005b: sak 6/05: Norsk asyl og flyktningpolitikk.
- Kirkemøtet 2006: sak 11/06: Innvandring og integrering – Den norske kirkes rolle i et flerkulturelt samfunn.
- Kirkemøtet 2007: sak 6/07: Plan for diakoni.
- Det lutherske verdensforbund (2004): *Mission in Context: Transformation, Reconciliation, Empowerment*. Genève: Det lutherske verdensforbund
- Martikainen, Toumas (2005): "Religion, Immigrants and Immigration" i *AMID Working Paper Series*, 43/2005.
- Mosdøl, Hallvard Olavson (2008): *Hiawatha av Kragerø – Menighetsutvikling i folkekirken – impulser fra Sjømannskirken*. Oslo: Verbum forlag.
- Moynagh, Michael (2004): *Emergingchurch.intro*. London: Monarc Books.
- Munck-Fairwood, Birthe (red.) (2004): *Andre stemmer – migrantkirker i Danmark set indefra*. Frederiksberg: Religionspædagogisk Forlag.
- Den norske kirke (2000): *Hva er kirken? En ekklesiologi*. Delrapport fra Kirke/stat-utvalget. Oslo: Kirkens Informasjonstjeneste.
- Nyland, Kjell Bertil (2005): *Tolk og tjener – et bidrag til Sjømannskirkens selvforståelse og brukerforståelse*. Bergen: Sjømannskirken.
- Polanen, Rudy (1998): "Non-Indigenous Christian Groups: Their Prospects for Being Church Alongside the Established Churches" i *International Review of Mission*, 87:345, side 269-272.
- Spencer, Linbert (2007): *Building a Multi-ethnic Church*. London: SPCK Publishing.
- Stensvold, Anne (2005): "Religiøs pluralisme", side 474ff i Arne B. Amundsen: *Norges religionshistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Walls, Andrew og Cathy Ross (red.) (2008): *Mission in the 21st Century, Exploring the Five marks of Global Mission*. London: Darton, Longman and Todd Ltd.

VIII: Noter

¹ Alle tall er hentet fra Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/innvandring/>

² Stensvold 2005 opererer med en tredjedel innvandrere med kristen bakgrunn i 2005. Etter dette har gruppen polakker og personer fra Baltikum økt markant. Derfor har jeg økt anslaget til 40 %.

³ Aktuell litteratur som omhandler integrering og det flerkulturelle Norge: Eriksen 2007; Eriksen og Sørheim 2007; Fuglerud 2004; Gullestad 2002.

⁴ Herbst 2008.

⁵ Kirkemøtet 2004. Se også Den norske kirke 2000; Kirkemøtet 2005a; Det lutherske verdensforbund 2004.

⁶ Joh 15,5, Rom 12,4f.

⁷ Kirkemøtet 2005b; Kirkemøtet 2006.

⁸ Kirkemøtet 2007.

⁹ Hansen 2007 og Austigard 2008.

¹⁰ Ebaug og Chafetz 2000a; Foley og Hoge 2007; Jackson og Passarelli 2008; Kahl 2002; Martikainen 2005; Munck-Fairwood 2004; Polanen 1998.

¹¹ Mosdøl 2008; Nyland 2005.

¹² Kirkelig nettverk for integrering av flyktninger og innvandrere:

<http://www.norgeskristnerad.no/index.cfm?id=100653>

¹³ Cray et al. 2004, *Mission Shaped Church*, er sentral her. Følgende bøker har kommet i kjølvannet *Mission Shaped Church*: Bayes og Sledge 2006; Croft 2008; Moynagh 2004; Spencer 2007; Walls og Ross 2008.